

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך טז, תשכ"ה

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

נתכוונתי. משבח אני אותך, שלא היה להוט להכניס את כל
 מה שנולד בדורנו, ולא את כל הסטיות שסוטה הלשון
 שבפינו מחמת הלעז שבמחשבתנו; שהרי יום ליום יביע אומר,
 כי הרבה ממה שנתחדש שלשום, כבר נדחה אתמול או שיידחה
 מחר. מתברנו שקד — כפי שאמרתי — לא רק על הגדלת
 כמותה של הלשון, אלא על שיפור טיבה. ותבוא עליו ברכה
 על כך.

יבורך מי שלא באו מימיו לצבות בטנה ולנפיל ירכה
 של לשוננו, אלא לנקותה ולהוריעה זרע.

אבא בנדויד

ה א ט ה

לניקודה של תיבה זו שתי שאלות: מה תנועתה של האל־ף שהיא
 מן השורש, ומה תנועת הה־א שהיא לפני השורש.

[1] לניקוד האל־ף. משקל זה, כפי שהוא מצוי במקרא,
 מחייב לנקד קמץ ובכל השרשים: הַפָּרָה, הַצָּלָה, הַנָּחָה, הַנָּפָה; ובחלק
 הארמי שבמקרא: להשפלה להשפחה להודעה להשניה להנסקה
 להנעלה (דני' ד, ג), ואותה תיבה ממש בצורתה האחרת: לְהַעֲלֵה (שם
 ה, ז) — משורש ע־ע (עלל). ומכאן הצדקה גמורה לניקוד שאנו מנקדים:
 הַעֲזוּה (שורש עזו), הַגָּנָה (גנן), הַקָּלָה (קלל) — כולן בקמץ, אפילו בשורשי
 ע־ע.

עד כאן לפי דוגמת המקרא, ובזאת כבר הותרו כל הספקות.

ר לשם השלמת התמונה נוסף, שבלשו חכמים זדמנה גם צורה אחרת למשקל "הפעלה", לא בקמץ אלא בחירק, הוא משקל "הפעילה": הרעיתו והשביעתו (= הרעבתו והשבעתו), הפיחה (= הפחה), הציעתו (= הצעתו)¹. וגם בשורש ע"ע, סבב: הסיבת הבעל; או בהשמטת הה"א: סיבת הבעל (ב"ב קיא:—קיאג), כלומר מסיבים את הנחלה בכוח ירושת הבעל משבט אשתו לשבטו שלו; וכן כל עניין "הסב" בסעודה או "הסיבה". כיוצא בזה בשורשי ע"ו: המיתתו (= הממתתו), העידתו (= העדתו)².

אבל הצורות האלה מעטות, ומרובות מהן בלי חירק: העדאה, העדאת-עדים (ב"מ ג ע"ב), או בנוסח הירושלמי; הועדה (ב"ק ב, סוף הל' ג). וכן יש הריעה (= תרועה) וגם הרעה — שתייהן במקורותינו. וגם כנגד "הציעתו" הנוכרת, שנמצאה כתובה על קבר, רגיל בתלמוד: הצעה, בלי חירק. בסיכום, חוץ מכחצי תריסר הדוגמות האלה לא הלך התלמוד בדרך הזאת של משקל "הפעילה", אלא המשיך את הצורה המקראית האמורה, בקמץ, ובכל הגורות: בשרשים השלמים, בפ"ג, בע"ו — ואפילו בע"ע, כגון: "הזמה", בקמץ ולא: "הזימה".

כי שורשי ע"ע אין להם כל מעמד מיוחד בדבר הזה. בתיבת הזמה (וכן לפי מנהגנו: העזה, הקלה, הגנה) הדגש מתבטל והתנועה קמץ וכדין. טעמו של הדבר בדרכי הנטייה של ע"ע בכלל, שהן מסתעפות, כידוע, לשני כיוונים: הנטייה האחת "יִסַּב, יָסַב, יִסְבּוּ", והאחרת "יִסַּב, יִסַּב, יִסְבּוּ" בדומה לפ"ג "יִפְּל, יִפְּלוּ" — והוא כדרך הארמית. למשל השורש דקק נטייתו בארמית: הִדְּיקוּ תִּדְּיק (דנ' ב, מ, מה; ו, כה) — ממש כפ"ג: הִפְּילוּ תִפְּילוּ; ולא כבעברית שבמקרא: הִדַּק, הִדְּקוּ. וכדוגמת הִפְּלָה (נפל), הִפְּרָה (נכר) אמרו בארמית בנו"ן ממש כמובא למעלה: להנעלה (שורש עלל!) או להעלה — סגול להשלמת הדגש של פ' הפעל; אבל הדגש של ע"ע בטל. וכן הפעל "לחבב" — בסורית: לִמְחַבּוּ,

1. ג' רגגרין, לשוננו ית, 13; מ' זינדל, שם כב, 181.
2. מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי, מהדורת ע"צ מלמד, 184³⁻⁴.

בקמץ, כמשקל "למפלו" (= להפיל, להפלה). בקיצור, בדומה לשמות הפלה, הכרה מפני, שיש בהם דגשות באות הראשונה ולא בשנייה, כך שורשי ע"ע הדגש שבאות השנייה בטל.

ההידמות הזאת של ע"ע לפ"נ (וגם לע"ו) התחילה, כאמור, במקרא ונמשכה וגברה בלשון החכמים: לא אמרו, כבמקראי הַעֲזוּ אלא "הַעֲזוּ", ולא "הָיִים" אלא "הַיִּים", הַיָּמוֹ, בלי דגש במ"ם, ממש כמו "הפיל, הפילו", או כמו "הבין, הבינו" - חירק וכלי דגש באות האחרונה. הצורה המקראית לא נשתמרה אלא בתיבת "הַסְּבֹו" שבמשנה, ואולי "הקילו" (= הַקְּלוּ?) שבתוספתא. ומי שמנסה לתחוב את הדקדוק המקראי כולו לתוך התלמוד לומר "הַיָּמוֹ" בצירי ובדגש, הרי זה מערב מין בשאינו מינו. המלה תלמודית ונטייתה תלמודית, ואין ל"תקן" אותה לפי נטיית ע"ע שבמקרא. ואם ניטשטשו בלשון החכמים הגבולות שבין ע"ע = פ"נ = ע"ו - לא עלינו המלאכה לחדש את המחיצות ביניהם. וכשם שלא נבוא "לתקן" את הנטייה "החורגת" אָפֹּב (סבב), יְקוֹד (קדד), יָדְמו (דמם) בשל דמיונם לפ"נ (אָפֹּל, יְפֹל, יְפֹלוּ), כך אין לשנות מן המשקל הַזְּמָה, הַעֲזָה, הַקְּלָה, הַגְּנָה והאַטָה - בשל דמיונם גם הם לפ"נ (או לע"ו) הנראה "שלא כדין". כללו של הדבר: כמעט כל הפאראדיגמה דומה לפ"נ או לע"ו, גם בעברית וגם בארמית, ואין טעם "לשכלל" אותם בדגש דווקא בפרט הזה. הצורות הדגושות שיש רוצים להמציא, כגון: הַזְּמָה, הַאֲטָה (ואולי גם: הַעֲזָה? הַקְּלָה? ...) - לא היו ולא נבראו.

[2]. ועתה לשאלה השנייה, מה ניקודה של הה"א: הַאֲטָה? הַאֲטָה? הַאֲטָה? הַאֲטָה? גם כאן אין מקום לפסקופקים, והתיבה הנוכרת "להעלה" (דנ' ה ז) תוכיח. גם לא תיתכן בה כל צורה אחרת, שפן אין במסורת הטברנית לא הַאֲטָה - הַקְּטָה - הַעֲטָה וגם לא הַאֲטָה - הַקְּטָה - הַעֲטָה, כלומר לפני הברה פתוחה של אָ הַקְּטָה אין לא הַקְּטָה ולא הַקְּטָה, אלא לעולם הַקְּטָה או הַקְּטָה. זה חוק פונולוגי ולא יעבור.

מעשה אין לנו אלא להכריע בין שתיים אלה, בין ה' ל'ה' :

ה'רצחת...?	ה'ידעת?...?	וכנגדן:	ה'אמרתי...? ה'אמר? ה'אפס?
ה'גנוב...?	ה'ידוע נדע? ו	וכנגדן:	ה'אמור תאמר...? ה'אכול...?
ה'דבר...?	ה'אתה...?	וכנגדן:	ה'אנוכי...?
יבשה,	בקשה	וכנגדן:	נ'אצות; ה'אח! ה'אמור...?

לא סגול אלא קמץ לפני א':	נ'אצותיך ה'אח ה'אמור.		
ה'שנה	ה'במה	וכנגדן:	ה'אלה ה'אמה

מן הלוח הזה אנו רואים את השיטה שבחילופי ה'א' / ה'א' : בתחתית הלוח ה'א' בקמץ (ה'א') לתשלום דגש, ומלמעלה ה'א' בסגול (ה'א') במקום ה'א' חטף. הווי אומר, במקום החטפים של ה'כנה, ה'כנה וכו' (נחי ע"ו) דין לומר: ה'ארה, ה'אצה (גם אלה מנחי ע"ו). על זה אין מקום לחלוק.

לא גשתיירה אלא השאלה לתיבת "האטה", אם גם היא מן השם הזה: שהואיל ונטייתה דגושה (ל'אטי) ואינה מנחי ע"ו, שמא היא מצריכה תנועה אחרת, מיוחדת לגזרה זו?

לא, אין היא מצריכה, ושני טעמים לדבר:

1) כבר הוזכר, שבארמית הסורית נסלו כמעט כל המחיצות בין פ"ג = ע"ע = ע"ו בבניין הפעיל, והיא שהביאה את טשטוש התחומים ביניהם גם בעברית. הרי שאין להמציא לתיבת "האטה" ניקוד מיוחד ושונה מן "הארה" ומן "האצה".

2) משתי הצורות נ'אצות / נ'אצותיך אנו רואים שתי דרכים לתשלום הדגש, גם בקמץ וגם בסגול. מכאן שהרצוה בתשלום דגש לפני אל"ף שבתיבת "האטה" ומנקד סגול, אינו משתבש.

הרי שאין שום פגם לשוות צורה אחת לכל המשקל כולו בשלוש הגרוניות ה'ח' ה'ע' ה'א' :

ה'חשה, ה'עזה ה'ערה, ה'ארה ה'אצה ה'אטה.